

Mihaela MIHAI
Doctorandă
Universitatea «Ștefan cel Mare»
Suceava, România

Rolul familiei Hurmuzachi în transpunerea legislației austriece din spațiul bucovinean, în viziunea Iuliei-Elena Zup

Rezumat: Odată cu debutul administrării habsburgice, în anul 1774, când Bucovina începea să existe ca teritoriu istoric, existența unui limbaj comun era una din prioritățile administrației austriece, fenomenul traducerii servind nu doar ca mijloc de comunicare în interiorul imperiului, fiind și un mediu al transferului cultural. Prin codurile, legile, circularele, ordinile, ordonanțele, patentele și edictele emise și traduse în limba română, administrația austriacă a fost, fără îndoială, un factor important de difuzare a normelor limbii române literare. Activitatea traducătorilor bucovineni nu s-a limitat doar la munca de secretariat de copist, ci aceasta a avut impact asupra limbajului juridic și asupra spiritului românesc. În contextul păstrării patrimoniului cultural bucovinean, familia Hurmuzachi a avut o contribuție fundamentală, prin impresionanta colecție de documente referitoare la istoria românilor în perioada Evului Mediu, aflate în importante arhive și biblioteci din străinătate, dar cu precădere în cele austriece. În viziunea istoricilor, de la 1812 până la 1918, anul făurii Statului național unitar român, aproape toate evenimentele culturale și politice din Bucovina s-au aflat în strânsă legătură cu numele Hurmuzăcheștilor.

Cuvinte cheie: arhivă, bibliotecă, carte, cercetare, cultură, limbaj, patrimoniu, societate, traducere

Résumé: Avec le début de l'administration des Habsbourg, en 1774, lorsque la Bucovine a commencé à représenter un territoire

historique, l'existence d'un langage commun était l'une des priorités de l'administration autrichienne, le phénomène de la traduction servant non seulement de moyen de communication au sein de l'empire, mais également de voie de transfert culturel.

Ce qui nous intéresse, du point de vue de cet article, c'est l'activité menée dans le domaine de la traduction de documents d'une importance capitale dans la région de Bucovine pendant l'occupation des Habsbourg et la contribution des membres de la famille Hurmuzachi au développement du langage juridique roumain par l'intermédiaire de ces traductions. Les traductions d'Eudoxiu Hurmuzachi ont eu un impact décisif non seulement pour la Bucovine, mais aussi pour l'ensemble de l'espace roumain, conclut Iulia-Elena Zup, dans son ouvrage, *Traductions de la législation autrichienne en Bucovine à l'époque de Habsbourg (1775-1918)*.

Iulia-Elena Zup explique la forte influence de la langue allemande à travers les relations de pouvoir présentes en Bucovine, mais aussi à travers le fait que durant ce processus de traduction, qui a nécessité la création de nouveaux termes, la langue source était l'allemand. Suite à la demande des autorités autrichiennes, Eudoxiu Hurmuzachi a participé à la traduction en roumain des lois impériales, du code civil et pénal. Il a également fait partie de la commission pour l'élaboration d'un dictionnaire des termes juridiques roumains pour la Bucovine et de la commission de révision et d'achèvement des manuels scolaires roumains.

L'activité des traducteurs de Bucovine ne se limitait pas seulement au travail de secrétaire copiste, mais elle avait un impact sur le langage juridique et sur l'esprit roumain.

La traduction des fiches juridiques, des codes pénal et civil, a été un défi pour cette période, étant donné le manque d'équivalences terminologiques entre les deux langues, manque compensé par diverses stratégies, telles que l'introduction de néologismes, de gloses, de calques, d'interpolations, l'utilisation de dictionnaires étrangers et de traductions de codes d'autres langues.

Dans le cadre de la préservation du patrimoine culturel de la Bucovine, la famille Hurmuzachi a apporté une contribution fondamentale, à travers l'impressionnante collection de documents sur l'histoire des Roumains au Moyen Âge, se trouvant dans

d'importantes archives et bibliothèques à l'étranger, mais surtout en Autriche. Les historiens considèrent que, de 1812 à 1918, année de la création de l'État national unitaire roumain, presque tous les événements culturels et politiques en Bucovine étaient étroitement liés au nom de la famille Hurmuzachi.

Mots-clés: archives, bibliothèque, livre, recherche, culture, langue, patrimoine, société, traduction

Abstract: With the beginning of the Habsburg administration, in 1774, when Bucovina began to exist as a historical territory, the existence of a common language was one of the priorities of the Austrian administration, the translation phenomenon serving not only as a means of communication within the empire, but also as a medium of cultural transfer. By codes, laws, circulars, orders, ordinances, patents and edicts issued and translated into Romanian, the Austrian administration was certainly an important factor in disseminating the norms of the Romanian literary language. The activity of the Bucovinian translators was not limited to the work of the copist secretary, but it had an impact on the legal language and on the Romanian spirit. In the context of preserving the cultural heritage of Bucovina, the Hurmuzachi family had fundamental contribution, through the impressive collection of documents related to the history of Romanians during the Middle Ages, located in important archives and libraries from abroad, but especially in the Austrian ones. In the vision of the historians, from 1812 to 1918, the year of the national unitary Romanian state, almost all the cultural and political events in Bucovina were closely related to the name of the Hurmuzachi family.

Keywords: archive, library, book, research, culture, language, patrimony, society, translation

Introducere

Ceea ce ne interesează, din punctul de vedere al lucrării de față, este activitatea desfășurată în domeniul traducerilor documentelor de importanță primordială în spațiul bucovinean în perioada ocupației habsburgice și contribuția pe care membrii familiei Hurmuzachi au adus-o la dezvoltarea limbajului juridic românesc prin intermediul acestor traduceri.

Familia Hurmuzachi, una dintre cele mai vechi familii de boieri moldoveni cu origini grecești, a jucat un rol important în obținerea autonomiei provinciei Bucovina, toate evenimentele de la 1848 până la 1880 fiind în strânsă legătură cu numele membrilor acestei familii, cunoscuți în general ca avocați, istorici și aristocrați de vază. Unul dintre membrii familiei cu cea mai bogată activitate a fost Eudoxiu Hurmuzachi, marele istoric și om politic. A luptat pentru drepturile românilor din Imperiul Habsburgic, între acestea aflându-se și introducerea limbii române în învățământ, după cum găsim înscris în cel de-al doilea volum al ultimei ediții a Enciclopediei Bucovinei (190-193).

După anul 1850, Eudoxiu Hurmuzachi, a participat la solicitarea autorităților austriece la traducerea în limba română a legilor imperiale, a codului civil și penal, și a făcut parte din comisia pentru elaborarea unui dicționar de termeni juridici românești pentru Bucovina și din comisia pentru revizuirea și completarea cărților didactice românești.

În ceea ce privește traducerea Constituției imperiale din 1849, a proiectului de constituție provincială din 1849 și a constituției Bucovinei din 1850, paternitatea traducerii nu a putut fi stabilită, însă, cercetările relevă faptul că cel puțin primele două aparțin cu siguranță unuia din frații Hurmuzachi. Se presupune că tot Eudoxiu Hurmuzachi a tradus și *Codicele penale despre abaterile finanțari*, publicat la Viena în 1857 (Zup, *op. cit.* 142).

Prima publicație românească din Bucovina, revista *Bucovina. Gazeta românească pentru politică religie și literatură*, publicată între anii 1848-1850 la tipografia Johan Eckhard, aparținea tot familiei Hurmuzachi, respectiv fraților George și Alexandru Hurmuzachi. Revista publica printre altele legi, proiecte de legi și alte acte administrative, alături de traducerea lor în limba română, dar și scurte articole privitoare la interpretarea anumitor texte de lege.

Cele mai importante traduceri sunt Constituția imperială, apărută în nr.4 din 16 martie 1849 și Proiectul de constituție provincială, publicat în nr.29 din 21 septembrie 1849 – partea I și nr.31 din 5 octombrie 1849 – partea a II-a (*Ibid.* 144-145).

Prin constituția austriacă din 4 martie 1849, la naștere Ducatul Bucovinei, primind prin Patentă Imperială, din 29 septembrie 1850 un statut de autonomie provincială.

Constituția a fost publicată în original, în numărul 4 al revistei Bucovina, textul în limba germană (*Reichsverfassung für das Kaiserthum Oesterreich*)

La contribution de la bibliothèque à l'affirmation de la diversité culturelle

fiind în partea dreaptă a paginii, cu traducerea în limba română în partea stângă (*Constituție pentru Împărăția Austriei*).

Potrivit lui Ilie Luceac, în anii 1849-1850, Alexandru Hurmuzachi preia conducerea redacției, întrucât fratele său, George era mult prea preocupat cu activitățile de ordin politic, fapt care ar însemna că Alexandru este responsabil pentru publicarea, „dacă nu a ambelor acte constituționale din 1849, atunci cel puțin a proiectului de constituție provincială”.

Etape în traducerea legislației austriece în limba română

Misiunea laborioasă a traducătorilor, așa cum este prezentată în *Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică (1775-1918)*, de către Iulia-Elena Zup, derivă din faptul că limba română era încă în curs de modernizare și nu avea o terminologie fixă, standardizată. Demersul autoarei, având la bază metodologia de lucru lingvistic comparativ a traducerilor, evidențiază faptul că evoluția limbajului juridic românesc nu a fost una constantă, ci au existat și regrese, datorate traducerilor succesive ale aceluiași text german sau a textelor care conțineau pasaje identice sau asemănătoare. Odată cu transpunerea conținuturilor din germană în română, se impunea construirea de noi unități lexicale în limba țintă, într-un timp foarte scurt.

Iulia-Elena Zup explică influența puternică a limbii germane și prin raporturile de putere prezente în Bucovina, dar și prin faptul că în cadrul acestui proces de traducere, care impunea crearea de noi termeni, limba sursă era germana. “Prin codurile, legile, circularele, ordinele, ordonanțele, patentele și edictele emise și traduse în limba română, administrația austriacă a fost, fără îndoială, un factor important de difuzare a normelor limbii române literare”, se precizează în lucrarea sa *Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică (1775-1918)*. Fenomenul de traducere este prezentat ca mijloc de inovare lingvistică, dar și culturală prin efectuarea de analize comparative ale terminologiei germane și românești. Evoluția limbajului juridic românesc a avut loc treptat prin înlocuirea lexicului comun, cu un lexic de specialitate bazat pe neologisme, procesul de înnoire și modernizare a lexicului fiind denumit relatinizare, reromanizare sau occidentalizare romantică, apreciază Ion Gheție în volumul *Introducere în studiul limbii române literare*. Limbajul juridico-administrativ conținea numeroase unități terminologice de origine latină, fapt care se explică prin funcția pe care latina o îndeplinise ca lingua franca a spațiului european.

Analiza etapelor de traducere a legislației austriece în limba română, realizată de Iulia-Elena Zup, oferă o imagine de ansamblu asupra evoluției limbajului de specialitate și asupra rolului important pe care l-au avut traducătorii din acea perioadă.

Astfel, traducerea foilor de legi, a codurilor penale și civile a reprezentat o provocare pentru acea perioadă, având în vedere lipsa de echivalențe terminologice între cele două limbi, lipsă compensată prin diverse strategii, cum ar fi introducerea de neologisme, glose, calchieri, interpolări, utilizarea de dicționare străine și traduceri ale codurilor din alte limbi:

- glosarea – oferirea unei alte alternative pentru termenul românesc în paranteză – *învățătura privată (casnică) – der häusliche Unterricht* art. 3, *cultivirea (învățătura) generală – allgemeine Volksbildung* art. 4, *desem (icoane) – bildliche Darstellung* art. 5, *jurământul flamurei (steag) – Fahneneid* art. 118.
- menționarea în paranteze a termenului german: *prezidiința puterii imperiei (Reichsgewalt)* art. 3, *teritoriu de vamă și de comerț (Ein Zoll – und Handelsgebiet)* art. 7, *datoria militară (Wehrpflicht)*, *dispensarea (Urlaub)* art. 47, *conflictele de competență (Kompetenzkonflikte)*, art. 102.
- oferirea de explicații lămuritoare în paranteze: *din jos de (riul) En – unter der Enns*, *introducere, parlamentul (general) imperiei – Reichstage*, art. 37.
- oferirea unei alte versiuni pentru termenul românesc, precum și menționarea termenului german între paranteze: *camera întâia (Oberhaus, casa de sus)*, și *camera a doua (Unterhaus, casa de jos)* art.38, *deplina posesie (în folosință deplină, Vollgenuß)* art. 42, *Despre interesele țerei (Landesangelegenheiten, adecă obiectele dietelor provinciale)* art. 35.

Proiectul pentru noua constituție provincială din anul 1849, compus din 57 de articole, a fost publicat în varianta originală în limba germană în partea dreaptă a paginii, cu traducerea în limba română în partea stângă (Proiect de constituție provincială pentru Ducatul Bucovinei) în numerele 29 și 31 ale revistei Bucovina.

Documentul reprezenta de fapt, o sumă a solicitărilor românilor din Bucovina, așa cum fuseseră formulate în petițiile și memoriile adresate curții de la Viena, în perioada 1848-1849.

Ne vom referi în continuare la o serie de particularități ale traducerii acestui document, identificate de către Iulia-Elena Zup, și anume:

- la fel ca și în traducerea Constituției imperiale, traducătorul utilizează glosarea, însă mai rar: *hotarele (frontiarele)* – *Grenzen* art. 2, *contribuție (bir)* – *Steuer* art. 2, *deadreptul (direct)* – *direkt* art. 6
- sunt introduse neolatinisme, cum ar fi *curatelă* – *Kuratoren*, *censu* – *Census* art.7
- realizarea unor analogii cu textul german prin folosirea diatezei pasive, întâlnită frecvent în textele juridice germane, construcții în analogie prin calchiere, introducerea de neologisme din germană, topica germană este menținută câteodată și în varianta românească.
- textele germane și cele românești conțin greșeli de ortografie, iar în traducere pot fi găsite omisiuni.

Totodată, Eudoxiu Hurmuzachi înlocuiește calcurile și alți termeni proveniți din limba uzuală, cu neologisme, și în traducerea *Codului penal despre abaterile financiare publicat în 1857: imputare* în locul propoziției relative *care se vor număra la aceste*, prin *Zurechnung*, *explicare* în loc de *dezvoltire*, pentru *Erklärung*.

Introducerea neologismelor din limba germană prin traducerea legislației austrice, contribuie la fixarea elementelor care alcătuiesc terminologia juridică românească actuală.

Toți acești termeni din textele germane au fost preluați în textele românești cu formă identică sau eventual ușor modificată, remarcându-se coexistența unor aspecte cu caracter arhaic și popular cu inovații lingvistice.

Concluzii

Frații Hurmuzachi nu s-au lăsat intimidați de idealul intangibil al traducerii perfecte, ci s-au folosit de această ocazie pentru a cultiva limba maternă. Astfel au contribuit la îmbogățirea tezaurului cultural românesc, influențând finalmente și raporturile de putere din Bucovina.

Eudoxiu Hurmuzachi nu și-a propus să publice, în viață fiind, vasta sa colecție de documente istorice, care constituie un fond documentar bogat, cu un loc important în patrimoniul cultural național.

Cu toate acestea, nimeni nu poate tăgădui faptul că cele peste 6.000 de documente, selectate și culese sub îndrumarea sa, care au fost dăruite de familie Academiei Române și au fost constituite, ulterior, în faimoasa

Colecție Hurmuzachi, reprezintă un izvor istoric de prim rang, de importanță extraordinară, care a stat la baza operelor științifice ale celor mai mari istorici români de la sfârșitul secolului al XIX-lea, între care Mihail Kogălniceanu, A. D. Xenopol, Nicolae Iorga și alții, continuând și astăzi să fie utilizate de cercetători români și străini în domeniul istoriei. (Berindei, *Eudoxiu Hurmuzachi și istoriografia epocii sale*: 519)

Putem concluziona că Iulia-Elena Zup pune în evidență importanța traducerilor actelor constituționale nu numai în procesul de câștigare a autonomiei Bucovinei, dar și pentru constituirea Regatului Român, în 1881, prin influența pe care au exercitat-o pe întreg teritoriul românesc. Concluziile la care ajunge cercetătoarea completează imaginea contribuției familiei Hurmuzachi la progresul național general și la buna desfășurare a celor mai importante activități politico-administrative și culturale a Ducatului Bucovinei, după cum a procedat și Viorica Todoșciuc în volumul *Contribuția membrilor familiei Hurmuzachi la dezvoltarea culturii și literaturii române în Bucovina*. Traducerile lui Eudoxiu Hurmuzachi au avut un impact hotărâtor nu doar pentru Bucovina, ci și asupra întregului spațiu românesc, concluzionează Iulia-Elena Zup, în lucrarea sa, *Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică (1775-1918)*.

Bibliografie

- Berindei, Dan, „Eudoxiu Hurmuzachi și istoriografia epocii sale”, în *Revista Arhivelor*, anul LI, vol. XXXVI, n° 4, 1974, p. 519.
- Cimpoieșu, Dorin, „Eudoxiu Hurmuzachi – un istoric romantic întârziat, Limba Română: Revistă de știință și cultură”, în *Limba Română*, n° 7-8, 2013, p. 163-169.
- Gheție, Ion, *Introducere în studiul limbii române literare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982.
- Luceac, Ilie, *Familia Hurmuzaki: între ideal și realizare*, Cernăuți/Timișoara, Editura Alexandru cel Bun/Augusta, 2000.
- Rușșindilar, Petru, *Hurmuzăcheștii în viața culturală și politică a Bucovinei*, Iași, Editura „Glasul Bucovinei”, 1995.
- Satco, Emil, Niculică, Alis, *Enciclopedia Bucovinei*, vol. II, Suceava, Editura Karl A. Romstorfer, 2018, p.190-193.
- Schippel, Larisa, *Traducerea imperială și traducerea națională. Metadiscursuri și procese reale de traducere din sec.al XIX lea*. Cercetarea traductologică în România. Direcții, teme, perspective, Timișoara, Editura Universității de Vest, 2017.

La contribution de la bibliothèque à l'affirmation de la diversité culturelle

Todoșciuc, Veronica, *Contribuția membrilor familiei Hurmuzachi la dezvoltarea culturii și literaturii române în Bucovina*, București, Editura Semne, 2011.

Zup, Iulia-Elena, *Traducerile legislației austriece în Bucovina habsburgică 1775-1918*, Iași, Editura Universității "Alexandru Ioan Cuza Iași", 2015.

Resurse web:

https://ro.wikipedia.org/wiki/Eudoxiu_de_Hurmuzachi

<http://www.humanistica.ro/anuare/2004/Anuare%202004/Art.14.pdf>